

az áldozati állatok combjának hamujából készült, ugyanúgy, mint a pergamoni oltár. Samosban Hérának is hamu-oltára van, és ez egy cseppet sem igényesebb, mint amit az attikai vidéken rögtönzött áldozati tűzhelynek neveznek.

Az Olympiában levő nagy oltár *prothysis*nek nevezett első lépcsőzetének kerülete 125 láb [kb. 37 m], míg a rajta emelt felső lépcsőzeté 32 láb; az oltár teljes magassága 22 láb. Az áldozatokat szokás szerint az alsó lépcsőzeten, a *prothysis*en vágják le, de a levágott állatok combját felviszik a legmagasabb lépcsőzetre, és ott égetik el. A *prothysis*re két oldalt felvezető lépcsőfokok kőből készültek, de az innen az oltár felső részéhez vezető lépcsők hamuból vannak. A *prothysis*re felmehetnek leányok és asszonyok is, amikor nincs megtiltva nekik, hogy belépjenek Olympia területére, de onnan az oltár legmagasabb lépcsőzetére csak férfiak mehetnek fel. Az ünnepen kívül is mutathatnak be magánszemélyek áldozatokat, míg az élisiek minden nap áldoznak...

14. ... Most pedig, hogy befejeztem a legnagyobb oltárról szóló megemlékezést, folytassuk tovább valamennyi Olympiában levő oltár leírásával. Leírásom azt a sorrendet követi, ahogyan az élisiek szokták áldozataikat bemutatni. Először Hestiának áldoznak, másodikul az olymposi Zeusnak, a templomban levő oltárhoz járulva; harmadsorban [Zeusnak és Poseidónnak]* mutatnak be áldozatot közös oltáron; negyedik és ötödik sorban áldoznak Artemisnek, majd a Zsákmány-szerző Athénának, hatodik sorban Erganének [vagyis a Műves Athénának]. Erganének Pheidias „tisztítók” néven ismert leszármazottai is áldoznak. Ezek elnevezésüket arról a kiváltságukról kapták, hogy az ő tisztük Zeus szobrának megtisztítása a ráakódó

* Az eredeti szövegben itt hiány van.

szennytól. Az áldozatot akkor mutatják be, mielőtt hozzákezdenek a tisztogatás munkájához. A templom közelében van Athénának még egy oltára, továbbá Artemisnek egy négyszögletes oltára; ez lejtősen emelkedik a magasba ... A felsoroltak után van még egy oltár; ezen együttesen mutatnak be áldozatot Artemisnek és Alpheiosnak... Innen kissé távolabb áll Alpheios [folyamisten] másik oltára, mellette pedig Héphaistosé. Héphaistosnak ezt az oltárát az élisiek közül néhányan Zeus Areios [vagyis a Harcos Zeus] oltárának is nevezik. Ugyancsak az élisiek azt állítják, hogy Oinomaos ezen az oltáron áldozott Zeus Areiosnak minden esetben, amikor kocsiversenyre állt ki Hippodameia kérőivel. Mögötte áll Héraklés Parastatés-nek [vagyis az Oltalmazó Héraklésnek] az oltára. Oltáruk van Héraklés testvéreinek: Epimédésnek, Idasnak, Paiónaiosnak és Iasosnak is. Tudom, hogy Idas oltárát némelyek Akesidasénak mondják. Oinomaos házának alapzatánál* két oltár van. Az egyik Zeus Herkeiosé [vagyis a Házat oltalmazó Zeusé], amelyet nyilván maga Oinomaos emelt; a másik Zeus Kerauniosé [vagyis a Villámszóró Zeusé] — ezt valószínűleg később emelték, amikor Oinomaos házát villámcsapás érte. A nagy oltárt fentebb már részletesen leírtam: ezt az olyposi Zeus oltárának hívják. Közel ehhez van az Ismeretlen Istenek oltára, azután Zeus Katharsiosé [vagyis a Megtisztító Zeusé], a Győzelemé és a Chthonios-nak [vagyis Föld alattinak] nevezett Zeusé. Oltáruk van az Összes Isteneknek és az olyposinak nevezett Hérának is; az utóbbi szintén hamuból. Ez állítólag Klymenos** fogadalmi ajándéka. Van emögött Apollónnak és Hermésnek egy közös oltára is; a görögök hite szerint ugyanis

* Pausanias idejében tehát már csak romjai voltak meg.

** Héraklés leszármazottja, mitikus olympiai győztes.

Hermés találta fel a lyrát, Apollón pedig a kitharát.* Ezek után következik Homonoia [vagyis az Egyetértés], majd ismét Athéna és az Istenek Anyjának oltára. Van két oltár egészen közel a stadion bejáratához: az egyik Hermés Enagóniosnak [vagyis a Versenyek Hermésének], a másik Kairosnak [vagyis az Alkalmas Pillanatnak] az oltára. Ismerem a chiosi Iónnak egy himnuszát Kairoszhoz, amelyben Zeustól származtatja, mint annak legifjabb sarjadékát. A sikyóniak kincsháza közelében van Héraklésnek egy oltára, mégpedig vagy mint a Kurések egyikének, vagy mint Alkméné fiának; hallottam ugyanis mindkét véleményt. Az úgynevezett Gaion [vagyis a Föld szentélye] fölött van Gé [vagyis a Földistennő] oltára, ugyancsak hamuból. Állítólag ősrégi időkben volt itt Gének egy jóshelye is. A Stomionnak [vagyis Szájnak] nevezett helyen Themis oltára áll. Zeus Kataibatosnak [vagyis a Mennydörgéssel leszálló Zeusnak] az oltárát kerítés veszi körül; ez a hamuból készült nagy oltárhoz van közel. Nem szabad elfelejteni, hogy az oltárokat nem abban a sorrendben soroltam fel, ahogyan állnak, hanem azt a rendet követtem, amely szerint az élisiek bemutatják az áldozatokat. Pelops szent körzeténél van Dionysos és a Charisok együttes oltára; közbül van a Múzsák, rögtön utána pedig a nimfák oltára.

15. Az Altison kívül van egy épület, amelyet Pheidias műhelyének neveznek; itt készítette el a szobrász a kultusz-szobor minden egyes darabját.¹² Az épületben minden istennek közösen szentelt oltár áll. Ha most visszatérünk az Altisba, szemben találjuk a Leónidaiont. Ez kívül áll a szent kerületen, az Altis felvonulási kapujánál; ez az egyetlen útvonal azok számára, akik részt vesznek az ünnepi felvonulásokon.

* A görögök két legnépszerűbb húros hangszere.

Ezt az épületet az itteni származású Leónidas építtette fogadalmi ajándékkul [az i. e. IV. sz. közepén] és most Görögország római helytartóinak a lakóhelye. A felvonulási kaputól egy ösvény távolságra van — Athénben legalábbis így neveznék, de az élisiek utcának mondják. Ahogy balra elmegyünk a Leónidaion mellett, van az Altisban egy oltár Aphroditénak, mellette pedig egy másik a Hóráknak. Szemben a templom hátsó előcsarnokával, kissé jobbra áll egy vadolajfa, amelyet a szépkoszorújú olajfának neveznek. Ennek a fának a lombjából szokták ugyanis a győzelmi koszorúkat fenni az olympiai versenyek győzteseinek. A közelében van a nimfák oltára, és az olajfáról őket is szépkoszorúsaknak nevezik. Az Altison kívül, a Leónidaiontól jobbra van Artemis Agoraia oltára, s egy másik, amelyet az Úrnőknek nevezett istennőknek* emeltek. ... Azután következik Zeus Agoraios oltára; a *proedria* [vagyis a tisztelethelyek] előtt pedig a pythói Apollóné, majd Dionysosé. Ez az utóbbi nem régi, s állítólag magánosok emelték. A kocsiversenyek kiindulási pontjánál van egy oltár, rajta ezzel a felirattal: a Moiragetésnek [vagyis a Moirák** vezetőjének]. Ez nyilvánvalóan Zeus mellékneve, aki ismeri az emberek sorsát, azt is, amit a Moirák megadnak nekik, és azt is, hogy mi az, amit nem fognak megkapni. A közelben van a Moiráknak egy hosszúkás oltára, azután Hermésé, és egymás után kettő a Legmagasabb Zeusnak. A lovak indulási pontjánál, körülbelül középpütt, szabad ég alatt van oltára Poseidón Hippiosnak, úgyszintén Héra Hippiának,*** az oszlop közelében pedig a Dioskurok oltára áll. Az Embolos [vagyis az ék] közelében levő bejáratnál az egyik oldalon Arés

* Démétér és leánya, Persephoné.

** Sors-istennők.

*** Tehát mint ló-istennek, illetve ló-istennőknek.

Hippios, a másik oldalon pedig Athéna Hippiá oltára van. Az Embolosba magába belépve Agathé Tyché [vagyis a Jószerencse], továbbá Pán és Aphrodité oltárát találjuk. Az Embolos legbelsejében van a „viruló” melléknévvel illetett nimfák oltára. Jobb felől, ha visszafordulunk attól az oszlopcsarnoktól, amelyet az élisiek építőjéről Agnaptos oszlopcsarnokának neveznek, Artemis oltárát láthatjuk. Amikor ismét az Altison belül járunk, áthaladva a felvonulási kapun, a Héraion mögött a Kladeos folyó és Artemis oltárát láthatjuk. A mögöttük levő oltár Apollóné, a negyedik a Kokkókának nevezett Artemisé és az ötödik Apollón Thermiosé. Ami az élisiek által használt Thermios melléknevet illeti, azt hiszem, ez az attikai nyelvjárásban Thesmiosnak [vagyis a Törvények istenének] felel meg; de képtelen voltam megtudni, mit jelent a Kokkóka, Artemis mellékneve. Az úgynevezett Theékoleón* előtt van egy épület, ennek sarkánál Pán isten oltára áll. Az élisi *prytaneion*** az Altison belül van, közel a *gymnasion*nal [vagyis a tornatérrel] szemközti bejáratához. Ebben a *gymnasion*ban futópályák vannak és birkózótér az atléták számára. Szemben a *prytaneion* bejáratával van Artemis Agrotera [vagyis a Vadász Artemis] oltára. A *prytaneion* belsejében, a bejáratától jobbra annak a helységnek az irányában, ahol az állam tűzhelye van, áll Pán isten oltára. Ez a tűzhely is hamuból készült és a tűz minden nap és minden éjszaka szüntelenül ég rajta. Mint másutt már elmondtam, az itt összegyűlő hamut rendszerint elviszik az olimposi Zeus oltárára, s nagymértékben növeli az oltár terjedelmét az, amit erről a tűzhelyről visznek oda. A *prytaneion*ban van az élisiek közös étkező helyisége is, szemben azzal a helyiséggel, ahol a tűzhelyet

* A papok lakóhelye.

** A szentély közigazgatási központja.

találjuk. Ebben a teremben szokták megvendégelni az olympiai versenyek győzteseit.

16. Ezek után hátra van még, hogy leírjam Héra templomát és mindent, ami abban említésre méltó. Az élisiek tudomása szerint ezt a templomot Skillusnak, Triphylia egyik városának* lakói építették Oxylos élisi király uralkodásának nyolcadik esztendejében. A templom dór stílusban épült, és oszlopsor veszi körül. A hátsó előcsarnokban az egyik oszlop tölgyfából készült. A templom hosszúsága 169, szélessége 63 láb,** magassága pedig közel 50 láb. Az építész nevét nem jegyezték fel. Minden ötödik évben tizenhat nő egy köpenyt sző Hérának, és ugyanezek rendezik a Héraia néven ismert versenyt is. Ez a leányok részére tartott versenyfutás, de nem egyszerre versenyeznek a különböző korú leányok, hanem először a legfiatalabbak futnak, utánuk azok, akik náluk idősebbek és végül a legidősebb leányok. . . . A győzteseknek olajfakoszorút adnak, és részt a Hérának áldozott ökörből, s fogadalmi ajándéku felállíthatják festett képmásukat . . . Bármit is kell akár a tizenhat nőnek, akár az élisiek *hellanodikai* [neyű versenybírái-] nak tenniük, nem fognak hozzá, mielőtt a megtisztuláshoz szükséges malaccal és vízzel a tisztító áldozatot el nem végezték. Ezt a tisztító szertartást a Piera forrásnál végzik. A Piera forráshoz az Olympiából Élisbe a síkságon át vezető úton lehet eljutni. Mindez tehát úgy van, ahogy elmondottam.

17. Héra templomában van egy Zeus-szobor, Héra szobra pedig trónuson ülve ábrázolja az istennőt; Zeus mellette áll, szakállasan, fején sisakkal. Mindkettő egyszerű munka. Mellettük a trónuson ülő

* Dél-Görögországban.

** Ezek a méretek hiányzanak a szövegben, amelyet a megtalált templom lemerése után ki lehetett egészíteni. A Héra-templom tehát $50 \times 18,75$ m.

Hórák szobrai vannak, az aiginai Šmilis művei,* utánuk pedig Themisnek, a Hórák anyjának a szobra, a spártai születésű Dorykleidas kezeműve, aki Dipoinos és Skyllis** tanítványa volt. A Hesperidák szobrait — szám szerint ötöt — Theoklés készítette, Hégylos fia, aki szintén spártai volt, és a hagyomány szerint szintén Dipoinoshoz és Skyllishez járt tanulni.*** A sisakos, kezében lándzsát és pajzsot tartó Athéna állítólag a spártai Medón munkája, Dorykleidas testvéréé, aki ugyanezeketől a mesterektől tanult. Ezután Koré [a Leány, vagyis Persephoné], Déméter, Apollón és Artemis szobra következik; az első kettő szemben ül egymással, Apollón viszont szemben áll az ugyancsak álló Artemisszel. Ugyanitt állítottak szobrot Létónak, Tychének [a Szerencsének], Dionysosnak és a szárnyas Győzelemnek. Ezeknek a mesterét nem tudtam kideríteni, de véleményem szerint mind igen régi munka. Az említett szobrok elefántcsontból és aranyból vannak, de később más szobrokat is állítottak fogadalmi ajándékkul a Héraionban, így Hermés márvány szobrát, karján a csecsemő Dionysossal, Praxitelés munkáját,¹³ meg egy bronz Aphroditét a sikyóni Kleóntól. Ennek a Kleónnak a mestere, név szerint Antiphanés, annak a Periklytosnak az iskolájából került ki, aki az argosi Polykleitosnak volt a tanítványa. Aphrodité előtt ruhátlan kisgyerek aranyozott ülőszobra látható, a karthágói Boéthos**** munkája. Az úgynevezett Philippeionból***** is hoztak ide szobrokat, szintén aranyból és elefántcsontból:

* Aiginai szobrász az i. e. VI. században, a samosi Héra-tplom kultusz-szobrának készítője. L. alább 89. old.

** A görög márványszobrászat úttörői az i. e. VI. században. L. róluok II. 27—29. old.

*** L. alább a 83. oldalt.

**** Hellénisztikus kori szobrász.

***** L. erről alább az 52. oldalon.

Ēurydikéét, Philippos [anyját ..]*. Van itt egy cédrusfából készített láda, rajta elefántcsont, arany és magából a cédrusfából kifaragott alakokkal. Ebben a ládában rejtette el anyja Kypselost, Korinthos későbbi tyrannosát [i. e. 615—585] születése után, mikor a Bakchiadák kutattak utána. Ezért a ládát, amely Kypselost megmentette, leszármazottai, az úgynevezett Kypselidák Olympiában helyezték el fogadalmi ajándécul. A ládát akkoriban Korinthosban *kypselének* nevezték, s azt mondják, innen kapta a gyermek a Kypselos nevet. A ládát díszítő alakok legtöbbször felirat van, igen régi betűkkel írva.**

20. Vannak itt más fogadalmi ajándékok is: egy nem nagy méretű kerevet, sok elefántcsont faragással, azonkívül Iphitos*** diszkosza, továbbá az az asztal, amelyre a győztesek koszorúit kiteszik. Ez állítólag Hippodameia játékszere volt. Az Iphitos diszkoszában olvasható felirat annak a fegyverszüneti megállapodásnak a szövegét tartalmazza, amelyet az élisiek az olympiai játékokon tettek közzé. A szöveg nem egyes sorokban van írva, hanem körös-körül a diszkoszon. Az asztal aranyból és elefántcsontból van, s Kolótés műve.**** Kolótésről azt mondják, hogy hérakleiai származású, de a szobrászat történetének alapos ismerői szerint parosi volt; egyébként Pasitelés tanítványa, aki pedig [...]től tanulta művészetét.***** Az asztalt díszítő domborműveken láthatjuk továbbá Hérát és Zeust, az Istenek Anyját, Hermést, és Apollónt Artemisszel. Mögöttük a verseny ábrázolása

* A szöveg itt hiányos.

** Ezután a láda ábrázolásainak igen terjedelmes leírása következik.

*** L. róla 37. old.

**** Együttműködéséről Pheidiasszal az olympiai Zeus-szobor készítésében és egyéb műveiről l. II. 115. és 121. old.

***** A név az asztalt díszítő reliefek leírásának elejével hiányzik a szövegből.

látható. A két oldal közül az egyikén van Asklépios egyik leányával, Hygieiával; ott van azután Arés és oldalán Agón [vagyis a Versenyküzdelem istene]; a másik oldalon Plutón, Dionysos, Persephoné és a nimfák; az egyik nimfa kezében golyó van. A kulcsról, amelyet Plutón tart a kezében, azt mondják, hogy ezzel zárja be az úgynevezett Hadést [vagyis az Alvilágot], s hogy onnan soha senki nem tér vissza...

Ahogy a nagy oltártól a Zeus-szentély felé megyünk, áll az az oszlop, amelyet az élisiek Oinomaos oszlopának neveznek. Az úton baloldalt négy oszlop áll, rajtuk tetőzettel; ennek az építménynek az a célja, hogy megvédje a régi és elkorhadt faoszlopot, amelyet jórészt csak kötelek tartanak össze. Ez a faoszlop állítólag Oinomaos palotájában állott. Amikor a palotát az isten villámcsapással sújtotta, az egész épület a lángok martaléka lett és egyedül ez az oszlop maradt épségben. Előtte egy bronz táblán elégiai verssorokban* az alábbi felirat olvasható:

Ó, idegen, híres palotából származom én is:
Oinomaos házán voltam egy oszlop előbb;
megkötözötten most Zeus mellett állok, igen nagy
becsben; a pusztító tűz foga messze került.

Az én időmben történt a következő. Egy római szenátor győzött az olympiai versenyen, s mikor győzelme emlékét feliratos bronzszobor felállításával óhajtotta megörökíteni, ásatni kezdett, hogy alapozást készítsen a szobornak. Az ásatáson, amely Oinomaos oszlopának közvetlen közelében történt, az ásók fegyverek, lószerszámok és zablák töredékeire bukkantak. Saját magam is láttam, mikor ezeket a tárgyakat a földből kiásták.

* Tehát distichonokban; ez volt az elégia versmértéke.

Egy kisebb, dór stílusban épült templomot ősi nevén mind a mai napig Métróonnak neveznek, de nem az Istenek Anyjának a szobra, hanem római császárok képmásai állnak benne. Egy Philippeionnak nevezett kerek épület is áll az Altison belül. A Philippeion csúcsán bronz mákfej van: ez fogja össze a tetőgerendákat. Ez az épület balra van a *prytaneion*-nál levő kijárattól; égetett téglából épült, és oszlopsor veszi körül. Philippos király építtette a görögök chairóneiai döntő veresége után [i. e. 338]. Az épületben áll Philippos, Nagy Sándor és velük együtt Amyntasnak, Philippos apjának a szobra.^{13a} Ezek az arany és elefántcsont szobrok Leócharés* alkotásai éppúgy, mint Olympias és Eurydiké képmása.**

21. A következőkben a szobrokat és fogadalmi ajándékokat írom le beszámolómban. Helytelen volna azonban, ha összekeverném őket leírásomban, mert míg az athéni Akropolison a szobrok, mint minden más is, kivétel nélkül fogadalmi ajándékok, az Altisban csak egyes tárgyak vannak ajándékkul az isteneknek szentelve, a győztes-szobrok [állításának joga] viszont csak a győzteseknek adott jutalomhoz tartozik.*** Ezekről a szobrokról majd később szándékozom szólni; most előbb a fogadalmi ajándékokkal foglalkozom, és leírom közülük a legjelentősebbeket.

A Métróontól a stadion felé menet balra közvetlenül a Kronion hegy lábánál van egy köemelvény, amelyre lépcsőfokok vezetnek. A köemelvénynél bronz Zeus-szobrok vannak. Ezeket azokból a pénzbírságokból emelték, amelyeket a versenyszabályokat önkényesen megszegő atléták fizettek; a szobrokat az élisiek

* L. róla II. 102—103. old.

** Olympias Philippos felesége, Nagy Sándor anyja; Eurydiké Philippos unokája.

*** L. alább 220. old.

Zanes néven emlegetik.* Az első hatot a 98. olympias idején [i. e. 388] állították fel. Az történt ugyanis, hogy a thessaliali Eupólos pénzzel megvesztegette az ökölvívó versenyre jelentkezőket, mégpedig az arkadiai Agétórt, a kyzikosi Prytanist és a halikarnassosi Phormiónt, aki győzött a megelőző olympiason. Mint mondják, ez volt az első eset, hogy egy atléta megszegte a versenyszabályokat, és az élisiek első ízben sújtották bírsággal Eupólost és azokat, akik elfogadták tőle az ajándékokat. A szobrok közül kettő a sikyóni Kleón alkotása,** azt azonban nem tudjuk, hogy a többi négyet ki csinálta. A szobrok talapzatán, a harmadik és a negyedik kivételével, elégiai verssorokba foglalt feliratok vannak. A feliratok közül az első kinyilvánítja, hogy az olympiai győzelmet nem pénzzel, hanem gyors lábbal és testi erővel kell kivívni. A második felirat azt mondja, hogy ez a szobor az istenség dicsőségét hirdeti, valamint az élisiek kegyességét, egyben pedig megfélemlítő intés a szabályokat megszegő atlétáknak. Az ötödik és hatodik szobron olvasható felirat lényege az, hogy az előbbi dicséri az élisieket, elsősorban amiért bírsággal sújtották az ökölvívókat, míg a hatodik és utolsó kijelenti, hogy ezek a szobrok arra figyelmeztetnek minden görögöt, hogy senki nem használhat fel pénzt az olympiai győzelem elnyerésére.

...A már felsorolt szobrokon kívül szám szerint kettőt birkózókra kirótt bírságból állítottak fel. Nevüket sem én magam, sem az élisi idegenvezetők nem tudták kinyomozni. Ezek alatt a szobrok alatt is vannak feliratok: az egyik elmondja, hogy a rhodosiak azért fizettek bírságot az olymposi Zeusnak, mert birkózójuk megszegte a versenyszabályokat; a másik

* Az ásatásokon mind a tizenhat szobor talapzatát megtalálták.

** L. róla fent 49. old. és alább 207. és II. 115. old.

pedig, hogy bizonyos birkózók ajándékokat fogadtak el, és a szobrot a bírságul fizetett pénzből emelték... Van itt két egészen újonnan készült szobor is. A 226. olympiason [i. sz. 125] ugyanis rajtakaptak két ökölvívót azon, hogy a győzelemért versengve közben bizonyos pénzösszeg fejében megegyeztek a verseny kimenetelében. Az emiatt reájuk kiszabott bírságból két Zeus-szobrot emeltek, s ezek közül az egyik a stadion bejáratától balra áll, míg a másik ettől jobbra. Az ökölvívók közül az egyiket Didasnak hívták, és Sarapammónnak azt, aki a pénzt adta. Mindenképpen csak csodálni lehet, hogy valaki annyira semmibe veszi az istent Olympiában, hogy akár elfogad, akár másnak akar ajándékot adni a versenyeken; de még jobban lehet csodálni, hogy akadt élisi is, aki ilyesmire vetemedett. Az élisi Damonikosról járja az a hír, hogy ezt tette a 192. olympiason [i. e. 12]. ... A versenybírák pénzbírságot róttak ki rá... Ebből a bírságból szobrokat állítottak. Az egyik az élisi *gymnasion*-ban áll, a másik az Altison belül az előtt az épület előtt, amelyet Stoa Poikilének [vagyis Színes Csarnoknak] neveznek, mert falán régen festmények voltak. Sokan ezt a Visszhangok Csarnokának is nevezik, mert ha valaki egyet kiált, hangját a visszhang kétszer, sőt többször is visszaveri. ...

22. Vannak Zeus-szobrok, amelyeket városok, és vannak, amelyeket egyes emberek állítottak. Van egy oltár az Altisban, a stadionhoz vezető bejárat közelében. Ezen egy istennek sem mutatnak be áldozatot az élisiek, hanem a harsonások és hírnökök sorakoznak fel és versenyeznek rajta. E mellett az oltár mellett van egy bronz talapzat, rajta mintegy hat könyöknyi [2,66 m] magas Zeus-szoborral; mindkét kezében villámot tart. Ez a szobor Kynaita lakosainak fogadalmi ajándéka. Egy nyakláncot felvevő gyermek szobra a phliusi Kleolas fogadalmi ajándéka.

Az úgynevezett Hippodamion mellett van egy félkör alakú köemelvény. Ezen áll Zeus szobra Thetis és Hémera [vagyis a Nappal] társaságában, amint gyermekeikért kérlelik. Ezek a szobrok a köemelvény közepén állnak. A talapzat két szélén áll Achilleus és Memnón,* mint akik megvívni készülnek egymással. Más ilyen szemben álló párok is vannak itt; az egyik mindig hellén, a másik barbár:** így Odysseus áll szemben Helenossal, mint a két legeszesebb férfiú a két szemben álló seregben; Menelaossal Alexandros [vagyis Paris], a köztük fennálló régi viszály miatt;*** Diomédésszel Aineias; Telamón fiával, Aiasszal Déiphobos. Ezeket a szobrokat Myrón fia, Lykios készítette,**** és az Ión-tenger melletti Apollónia lakosai ajánlották fel fogadalmi ajándécul. Régies írással az alábbi elégiai versekbe foglalt felirat van Zeus lába alatt:¹⁴

Emlékműve Apolloniának, melyet ióni
tengeren épített Phoibos, a hosszuhajú,*****
elfoglalva Abantis földjét, isteneikkel
együtt emelték itt, mint Thronion tizedét.

[K. G.]

... Kissé továbbhaladva Zeus arccal kelet felé néző szobrát pillantjuk meg: egyik kezében sast, a másikban villámot tart, fején pedig tavaszi virágokból font koszorú van. Ez Metapontion lakosainak fogadalmi ajándéka és az aiginai Aristonius alkotása, akiről nem tudjuk, mikor élt és ki volt a tanítómestere. Phlius lakosai is felajánlottak egy szobrot, amely

* Thetis, illetve Hémera fia.

** Barbár itt = trójai; a jelenetek mind a trójai háború szereplőit ábrázolják.

*** Paris szöktette meg Menelaos feleségét, Helenét.

**** L. róla II. 52—53. old.

***** Apollón.

Zeust Asópos leányai és maga Asópos [folyamisten] társaságában ábrázolja. A szoborcsoport elrendezése a következő: a nővérek közül az első Nemea, utána jön Zeus, karjai közt tartva Aiginát; mellette áll Harpina, aki az élisiek és a phliusiak hagyománya szerint Arés kedvese és Oinomaosnak, a pisai föld uralkodójának az anyja volt. Utána következik Korkyra és Thébé, majd legvégül Asópos. A monda szerint Korkyra kedvese volt Poseidónnak, éppúgy mint Pindaros szerint Thébé Zeusnak.

Leontinói-beli lakosok nem közköltségen, hanem magánemberekként állíttattak szobrot Zeusnak. A szobor magassága hét könyök [3,11 m]; egyik kezében sást, a másikban Zeus nyilát tartja, ugyanúgy, ahogy a költők leírják. A szobor Hippagoras, Phrynón és Ainesidémós fogadalmi ajándéka. Véleményem szerint ez egy másik Ainesidémós volt, és nem Leontinói tyrannosa.

23. Elhaladva a *b leutérion* [vagyis a tanácsház] felé vezető bejárat mellett, van egy Zeus-szobor, amelynek talapzatán nincs felirat; majd észak felé visszafordulva újabb Zeus-szobrot látunk. Ez kelet felé néz, s azok a görögök ajánlották fel, akik Plataiai-nál a Mardonios vezette perzsák ellen harcoltak [i. e. 479-ben]*. A talapzat jobb oldalán levő felirat felsorolja, hogy melyik városállamok vettek részt a vállalkozásban. Elsők a spártaiak, utánuk következnek az athéniek, a harmadik és negyedik helyen Korinthos és Sikyón áll, ötödik Aigina. Sorban utánuk a megaraiak és epidaurosiak következnek; Arkadiából a tegeaiak és az orchomenosiak; azután Phlius, Troizén és Hermión lakói; az Argolisból a tirynsiei, Boiótiából egyedül a plataiaiak; az argosiak közül a Mykéné-beliek; Keós és Mélos szigetlakói; az ambra-

* Felállításának körülményeiről l. alább 192. old.

kiaiak Thesprótisból; a ténosiak és a lepreoniak — az utóbbiak egyedül voltak Triphyliából; az Égei-tengerről és a Kykládokról nemcsak a ténosiak, hanem a naxosiak és a kythnosiak is; a styrek Euboiából. Ezután következnek az élisiek, a potidaiaiak, az anaktorioniak, végül az Euripos melletti chalkisiak. A felsorolt városok közül ma a következők lakatlanok: a Mykéné-belieket és a tirynsieket az argosiak úzték el a perzsa háborúk után. Ambrakia és Anaktorion lakóit, akik Korinthos gyarmatosai voltak, a római császár* telepítette át az Aktion közelében alapított Nikopolisba. Potidaia lakóit kétszer úzték el: egyszer Philippos, Amyntas fia [i. e. 356-ban], ezt megelőzően pedig az athéniek [i. e. 430-ban]. Később Kassandros visszatelepítette a potidaiaiakat [i. e. 316-ban], de a város régi nevét Kassandreíára változtatták a telepítő tiszteletére. Az Olympiában a görögök által felajánlott szobrot az aiginai Anaxagoras készítette. Azok, akik Plataiairól írtak, nem említik nevét munkáikban.

... Van Zeusnak egy másik szobra is Kleosthenés kocsija mellett, amelyről majd később fogok szólni. A Zeus-szobor a megaraiak fogadalmi ajándéka, s két testvér, Psylakos és Onaitos alkotása, akik gyermekeikkel együtt készítették. Egyébként arról nincs tudomásom, hogy mikor éltek, honnan származtak, vagy hogy ki volt a tanítómesterük. Gelón kocsija** mellett áll Zeusnak egy régi szobra, kezében királyi pálcával; ez állítólag a hyblaiak fogadalmi ajándéka. Egyébként Szicíliaiban két Hyblai van; az egyiket Gereatis melléknévvel jelölik, míg a másikat a Nagyobb Hyblainak hívják, mert valóban a két város közül ez a nagyobbik. Mindkét várost ma is így nevezik, és Katanához tartoznak. Az egyik teljesen

* Augustus.

** L. erről alább 74. old.

lakatlan, míg a másokban, vagyis Gereatisban, amely Katana egyik faluja, Hyblaia istennőnek van szentélye: ezt a szicíliaiak nagy tiszteletben tartják. A szobrot véleményem szerint Gereatis lakói vitték Olympiába. Philistos, Archomenidés fia azt mondja, hogy jóslatok és álmok magyarázóik voltak, és mindenkinél jámborabbak Szicília valamennyi barbár lakosa közt.

A hyblaiak fogadalmi ajándéka közelében van egy bronz talapzat, és rajta becslésem szerint tizennyolc láb [5,33 m] magas Zeus-szobor. Az alatta levő elégiai verssorokban írt felirat elmondja, hogy kik ajándékozták és hogy hívták a szobrot készítő szobrászokat:

Kleitóriak tizedül szentelték Zeusnak e szobrot,
mert sok erős várost tört rabigába kezük.

Mérj meg, s mondd, hogy Aristón és fivére, Telestas:
spártai testvérpár nagyszerű műve vagyok.¹⁵

Nem gondolom, hogy ezek egész Hellasban híresek lettek volna, mert ha igen, az élisieknek is lett volna mit elmondani róluk, és még inkább a spártaiaknak, már csak azért is, mert honfitársaik voltak.

24. Zeus Laoitas és Poseidón Laoitas oltára mellett van egy bronz talapzaton álló Zeus-szobor; ez a korinthosiaiak népének fogadalmi ajándéka és Musos alkotása, akárki volt is ez a Musos. Ha a tanácsházától a nagy templom irányába megyünk, balra van egy Zeus-szobor, fején megmintázott virágkoszorúval és jobb kezében villámmal. A szobor a thébai Askaros alkotása, aki a sikyóni [...] tanítványa volt; [a felirat szerint a szobor a phókisiak] és a thessaliaiak [közötti háború dézsmájából készült].* Ha a thessaliaiak viseltek háborút a phókisiak ellen, és a fogadalmi ajándékot a phókisiaktól ejtett zsákmányból ajánlották fel,

* Askaros mesterének neve hiányzik az eredeti szövegből,

ez nem lehetett az úgynevezett szent háború, hanem az, amely korábban folyt le, mielőtt a perzsák királyuk vezetésével Görögország ellen vonultak [i. e. 490-ben]. Nem messze innen van egy Zeus-szobor, amelyet a rajta levő verses felirat tanúsága szerint a psóphiak ajánlottak fel egy győzelmes hadjárat után.

A nagy templomtól jobbra van egy keleti irányba néző, tizenkét láb [3,55 m] magas Zeus-szobor. Mint mondják, a spártaiak ajándéka, és akkor állították fel, amikor a messénéiek ellen viseltek háborút azoknak második felkelése alkalmából [i. e. VII. sz. közepe]. Az elégiai versekbe foglalt felirat a szobron a következő:

Vedd e remek szobrot, Kronidés, nagy olymposi
Zeus úr,
jóakaró szívvel: Spárta ajánlja neked.

Az Altison belül Zeus legnagyobb bronz szobrát maguk az élisiek állították fel az arkadiaiakkal vívott háborúban [i. e. 365—4] szerzett zsákmányból. A szobor huszonhét láb [8 m] magas. A Pelopion közelében van egy közepes magasságú oszlop, rajta egy kisméretű Zeus-szobor, amelyen az isten egyik kezét előrenyújtja. Ezzel a szoborral szemben más áldozati ajándékok sora következik, továbbá Zeus és Ganymédés szobra. Homéros mondja el eposzában, hogyan rabolták el az istenek Ganymédést, hogy Zeus pohárnoka legyen, Trósnak* pedig lovat ajándékoztak érte kárpótlásul. A szobrot a thessaliai Gnathis ajánlotta fel és Aristoklés, Kleoitás fia és tanítványa készítette. Van egy másik Zeus-szobor is, amely az istent szakálltalan ifjúként ábrázolja, és ez Mikythos fogadalmi ajándékai között áll. Alább

* Ganymédés apja.

fogom majd elmondani Mikythos és származása történetét, és hogy miért ajánlott fel olyan sok fogadalmi ajándékot Olympiában. Kevéssel távolabb a most említett szobortól egyenes vonalban van Zeusnak egy másik szakálltalan szobra is, amelyet az elaiiaiak ajánlottak fel. Elaia az első város Aiolisban, ha a Kaikos fennsíkjáról a tenger felé megyünk. A következő Zeus-szobrot a rajta levő felirat szerint a Cherronésoson lakó knidosiak emelték ellenségtől szerzett zsákmányból. A Zeus-szobor két oldalára Pelops és az Alpheios folyó szobrát állították. A knidosiak városállamának nagyobbik fele a káriai szárazföldön terül el, és itt van a város legtöbb nevezetessége is. Az úgynevezett Cherronésos közvetlenül a szárazföld mellett elterülő sziget, ahová híd vezet át. A fogadalmi ajándékot a szigeten lakók ajánlották fel Zeusnak Olympiában. Olyan ez, mintha — mondjuk — az ephesosiak közül azok, akik az úgynevezett Korésoson laknak, azt mondanák, hogy fogadalmi ajándékot ajánlottak fel függetlenül Ephesos városának közöségétől.

Az Altis fala mellett áll egy Zeus-szobor, arccal nyugat felé. Bár a szobron nincs felirat, úgy tudják, hogy ez a szobor is Mummius* fogadalmi ajándéka, és az achájoktól szerzett zsákmányból emeltette [i. e. 146]. De a tanácsházban levő Zeus-szobor az, amely valamennyi más között leginkább szolgált arra, hogy rémületet keltsen a bűnösökben. A szobor mellékeve Horkios [vagyis Eskü-isten] s mindkét kezében villámot tart. Az a szokás, hogy az atléták, atyjuk, testvéreik és edzőik egy vadkanhús-darabra ennél a szobornál tesznek ünnepélyes esküt, hogy nem szegik meg az olympiai játékok szabályait. Az atléták még külön esküt is tesznek arra, hogy tíz egymást követő

* Római hadvezér.

hónapon át szigorúan megtartották az edzési szabályokat. Azok is esküt tesznek, akik elbírálják a fiúkat és a csikókat, amelyek részt vesznek a versenyeken. Ezek arra esküsznek meg, hogy igazságosan ítélnének és nem fogadnak el ajándékot, s hogy akár alkalmasnak ítélnék egy jelentkezőt, akár nem, a róla tudottakat titokban tartják... Az Eskü-isten lábánál bronz tábla van, s a rajta levő elégiai verssorokba foglalt felirat célja, hogy félelmet keltsen azokban, akik hamisan esküsznek...

Ezeket az Altison belül levő Zeus-szobrokat a legpontosabban soroltam fel. A nagy templom közelében álló fogadalmi szobor ugyanis, bár Zeus alakjában, de Nagy Sándort, Philippos fiát ábrázolja. Ezt a szobrot egy korinthosi férfi állíttatta, de nem a város régi lakója, hanem azoknak egyike, akiket a császár telepített le Korinthosban.

25. Fel fogom sorolni a többi fogadalmi szobrot is, amely nem Zeust ábrázolja; azokat azonban, amelyeket nem az istenség tiszteletére, hanem emberek kedvéért állítottak fel, az atlétákról szólva fogom megemlíteni.

A tengerszorosnál épült Messina* lakosai ősi szokás szerint harmincöt gyermekből összeállított énekkart szoktak a karvezetővel és egy fuvolással Rhégionba küldeni a rhégioniak egyik helyi ünnepségre. Egy alkalommal ezeket szerencsétlenség érte, s egyetlenegy sem tért haza élve közülük, mert a fiúkat vivő hajó a tenger fenekére süllyedt... A messanaiak gyászolták a fiúk pusztulását és tiszteletükre többek között azt határozták el, hogy szobraikat bronzból felállítják Olympiában, a karvezetőével és a fuvolásával együtt. A szobron levő régi felirat tudtul adta, hogy a fogadalmi szoborcsoport a Szorosban lakó

* Szicíliai görög város.

messanaiaiktól származik; később azonban Hippias,* akit a görögök bölcsnek neveztek, elégiai verssorokban írt feliratot készített a szoborműre. A szobrokat az élisi Kallón készítette.**

Szicíliainak Libya felé néző Pachynos nevű déli hegyfokán fekszik egy Motyé nevű város, amelynek lakosai részben libyaiak, részben föníciaiak. Az itt lakó barbárok ellen Akragas lakói háborút indítottak, és a tőlük rablott zsákmányból Olympiában bronzfiúszobrokat állítottak fel, amint jobb karjukat kinyújtják, s az istenhez könyörögnek. A szobrokat az Altis falán helyezték el; úgy gondolom, Kalamis művei,*** s feltevésemet a helyi hagyomány is támogatja... Ugyanazon a kőfalon, ahol az akragasiak által emelt szobrok állnak, van két, Héraklést ruhátlan ifjúként ábrázoló szobor. Az egyik a nemeai oroszlánt nyilazza le. Ezt a Héraklést és ugyanígy az oroszlánt is a tarentumi Hippotión állította, a szobrász pedig a mainalosi Nikodamos volt. A másik szobor a mendéi Anaxippos fogadalmi ajándéka, és jelenlegi helyére az élisiek vitték: előzőleg az Élisből Olympiába vezető úgynevezett Szent Út végén állott. Vannak fogadalmi szobrok, amelyeket az achájok közösen állítottak fel azoknak a tisztelőre, akik, midőn Hektór párviadalra szólított fel bárkit a hellének közül, vállalták, hogy sorshúzással rájuk essék a választás. Ezek ott állnak a nagy templom közvetlen közelében, dárdával és pajzzsal felfegyverezve. Szemben egy másik talapzaton Nestór szobra áll, amint a jelentkezők sorsjelét bedobja egy sisakba. A Hektórral sorshúzás szerint kiállni készülők száma nyolc, ugyanis a kilencediket, Odysseus szobrát,

* Az V. sz. második felében működött, ahogy — egy fennmaradt feliratának tanúsága szerint — a szobrász, Kallón is.

** L. róla alább 67. old. Nem azonos a hasonlónevű aiginai szobrással (l. II. 29—30).

*** L. róla II. 49—50. old.

állítólag Nero Rómába vitette. A nyolc közül csak Agamemnón szobrára van a neve felírva, s az írás jobbról balfelé halad.* Az a férfi-alak, amelynek pajzsán jelvényként kakas van, Idomeneus, Minós leszármazottja. A monda szerint Idomeneus Héliostól, Pasiphaé atyjától származik, s a kakas a Napisten szent madara, amely előre jelzi a nap felkeltét. A talapzaton a következő felirat van:

Zeusnak e szobrokat itt felajánlották az achájok,
kiknek az őse Pelops, isteni Tantalida.

[K. G.]

A talapzaton levő felirat így hangzik, míg a szobrász neve Idomeneus pajzsára van felírva:

Sok más közt ez is itt kezeműve a bölcs Onatasnak:
otthona Aigina földje, s az apja Mikón.**

Az achájok fogadalmi ajándékától nem messze van Héraklés szobra, amint egy lovas amazónnal küzd annak övéért. Ezt a szobrot a zankléi Euagoras ajánlotta fel, és a kydóniai Aristoklés alkotása. Aristoklést a legkorábban élt szobrászok közé kell számítani. Pontosan nem lehet tudni, mikor élt, de az bizonyos, hogy előbb, mint mikor Zanklé mostani Messana nevét felvette [i. e. 494-ben].

A thasosiak is állítottak egy szobrot Héraklésnek Olympiában, s mind a szobor, mind a talapzat bronzból készült. Thasos lakói eredetileg föníciai származásúak. Thasossal, Agénór fiával indultak el Tyrosból és Fönícia többi részeiből is, hogy megkeressék Európét.*** A szobor magassága tíz könyök [4,44 m], jobb

* Tehát régies.

** Onatasról I. alább és II. 48—49. old.

*** Agénór leánya, akit Zeus bika alakjában elrabolt.

kezében buzogányt, baljában íjat tart. Azt hallottam, hogy Thasosban ugyanazt a Héraklést imádják, mint a tyrosiak, később azonban, mikor már hellénekké váltak, az Amphitryón-fia Héraklést is tiszteletben részesítették. A thasosiak olympiai fogadalmi szobrán elégiai versekben a következő felirat van:

Engem Onatas készített, fiusarja Mikónnak,
s ő maga Aiginát lakja, hol otthona van.

[K. G.]

Bár ez az Onatas az aiginai szobrászok módjára készítette szobrait, senkinél nem becsüljük kevesebbre sem Daidalos utódai, sem az attikai iskola tagjai közül.

A dór eredetű messénéiek, akik egykor Naupaktost kapták az athéniectől, Nikének egy oszlop tetején álló szobrát emelték fogadalmi ajándécul Olympiában. A szobor a mendéi Paiónios műve,* és tudtommal az akarnaniaiaktól és az Oiniadai-beliectől szerzett zsákmányból készítették. Maguk a messénéiek viszont azt mondják, hogy a fogadalmi szobrot abból a zsákmányból készítették, amelyet Sphaktéria szigetén az athéniectel együtt szereztek [i. e. 420 k.], és hogy ellenségeik nevét a spártaiectól való félelmükben nem írták fel a szoborra; viszont semmi okuk nem volt félni sem az Oiniadai-beliectől, sem az akarnaniaiectól.

Mikythos fogadalmi ajándékai számosak, de nem egymás mellett találtam őket. Az élisi Iphitos és az Iphitost megkoszorúzó Ekecheiria [a Fegyvernyugvás] szobra** után jönnek egymás után Mikythos következő fogadalmi ajándékai: Amphitrité, Poseidón és Hestia; ezeket az argosi Glaukos készítette. A nagy

* Az ásatásokon előkerült nagyhírű szobor feliratát l. II. 78. old.

** L. a szoborról fent 37. old.

templom bal oldalán Mikythos további szobrokat állíttatott fel: Korét, Déméter lányát, továbbá Aphroditét, Ganymédést és Artemist; a költők közül Homéros és Hésiodos szobrát; azután megint isteneket, Asklépiost és Hygieiát. Mikythos fogadalmi ajándékai közül való Agónnak [vagyis a Versenyküzdelemnek] a szobra is, amint távolugrók által használt súlyokat visz. Az ugrósúlyok leírása a következő: félkör vagyis inkább fél ellipszis alakúak, és az ujjakat úgy lehet beléjük fűzni, mint a pajzs fogantyújába. Ilyen tehát az alakjuk.¹⁶ Agón szobra mellett van Dionysos és a thrák Orpheus szobra, továbbá az a Zeus-szobor, amelyről fentebb már szoltam. Ezek az argosi Dionysios alkotásai. Mint mondják, Mikythos más szobrokat is emeltetett, de Nero ezeket is elvitette Rómába. A szobrokat két argosi szobrász, Dionysios és Glaukos készítette, tanítómestereik nevét azonban nem jegyezték fel. Életkorukat Mikythosé mutatja, aki ezeket a szobrokat Olympiában felállíttatta. Mikythosról Hérodotostól tudjuk, hogy Anaxilasz, Rhégion tyrannosának volt a rabszolgája, s ő vagyonának kincstárnokává tette meg. Később, Anaxilas halála [i. e. 476] után Tegeába költözött. A fogadalmi szobrokon levő feliratok szerint atyja Khoirios volt, hazája pedig a [szicíliai] tengerszoros két partján levő két hellén város, Rhégion és Messana. A feliratok azt is elmondják, hogy Tegeában lakott, és Olympiában a szobrokat fogadalmának teljesítéseként állíttatta fel, mikor fia felépült egy súlyos betegségből.

Mikythos nagyobb fogadalmi ajándékai közelében — ezeket az argosi Glaukos készítette — áll Athéna aigist viselő szobra, fején sisakkal. Ezt a szobrot a mainalosi Nikodamos készítette, és az élisiek fogadalmi ajándékaként állíttották fel. Athéna mellett Niké szobra áll. Ezt a mantineaiak ajánlották fel, de a felirat nem említi meg, hogy milyen háború alkalmá-

val. Mint mondják, Kalamis, a szobrász,* az Athénben levő, fából faragott ún. Szárnyatlan Niké szobor másaként szárnyak nélkül alkotta meg. Mikythos kisebb méretű fogadalmi ajándékai közelében — ezeket Dionysios készítette — néhány szobor Héraklés egyes munkáit ábrázolja, így a nemeai oroszlán, a hydra, Hadés kutyája és az Erymanthos folyó melletti vadkan elleni küzdelmét. Ezeket a szobrokat Hérakleia lakosai vitték Olympiába, mikor lerohanták barbár szomszédaik, a mariandynok földjét. Hérakleia az Euxeinos [vagyis a Fekete-]tenger partján fekszik és a megaraiak települése, amelynek alapításában egyébként részt vettek a boiótiai Tanagra lakói is.

27. A most felsorolt fogadalmi ajándékokkal szemben mások állnak sorban egymás mellett. Ezek déli irányba néznek, egészen közel a szent körzethez, amelyet Pelopsnak szenteltek. Közöttük vannak a mainalosi Phormis fogadalmi ajándékai is. Phormis Mainalusból Szicíliába ment, hogy Gelónnak, Deionomenés fiának a szolgálatába álljon. Gelón, majd később testvére, Hierón hadjárataiban [i. e. 480—466 k.] annyira kitüntette magát, hogy dúsgazdag lett, és nemcsak Olympiában állíttatott fel fogadalmi szobrokat, hanem másokat is Delphoiban Apollónnak. Olympiában levő fogadalmi ajándékai: két ló és két kocsihajtó, akik a lovuk mellett állnak. Az egyik lovat és férfialakot az argosi Dionysios, a másikat az argosi Simón készítette. Az egyik ló oldalán felirat van — az első felében nem verses —, amely így hangzik:

Phormis emeltette,
Egykor Mainalósé, most Syrakusa fia.

... A fogadalmi szobrok közt van magának Phormisnak a szobra is, amint egy ellenségével harcol;

* L. róla II. 49—50. old.

majd egy második, sőt egy harmadik szobron is ugyancsak őt láthatjuk harc közben. A szobrok felirata elmondja, hogy a harcoló katona a mainalosi Phormis, és a szobrot a syrakusai Lykortas állíttatta. Nyilvánvaló, hogy Lykortas Phormis iránt érzett barátságából állíttatta fel a szobrot. A görögök Lykortasnak ezeket a fogadalmi szobraikat is Phormiséinak mondják; viszont nem Phormis ajándéka Hermés szobra egy báránnyal a hóna alatt és a fején bőrsüveggel, chitónban, vállán köpennyel. Ezt az arkadiai Pheneos lakosai ajánlották fel az istennek. A felirat tanúsága szerint a szobrot az aiginai Onatas készítette Kallitelés közreműködésével, aki — úgy látszik — Onatas tanítványa vagy fia volt. A pheneosiak fogadalmi szobra közelében van egy másik Hermés is, kezében hírnökpálcával. A rajta levő felirat szerint a rhégioni származású Glaukias ajándéka, és az élisi Kallón műve. A két bronz ökor közül az egyiket a korkyriaiak, a másikat az eretriaik állították. Az utóbbit Philésios készítette.

... Az Altis platánfái alatt a szent liget közepe táján van egy bronz győzelmi emlékmű, a rajta levő pajzson felirattal. A felirat szerint az emlékművet az élisiek emelték annak emlékére, hogy legyőzték a spártaiakat. Ebben a csatában esett el az a harcos, akinek holttestét fegyvereivel együtt fekvé az én időmben megtalálták a Héraion tetőzetének javítási munkái közben. A thrák Mendé lakosainak fogadalmi ajándékáról kicsi híján azt hittem, hogy egy pentathlonban résztvevő atlétát ábrázol. A szobor az élisi Anauchidas emlékműve mellett áll, és régi divatú ugró súlyokat tart a kezében. Combján elégiai verssorokban a következő felirat van:

Mendé népe olymposi úrnak, Zeusnak emelt itt
zsengéül, Siptét hogy letiporta hada.

Sipté nyilván thrakéi erőd vagy város. Maguk a mendéiek hellén eredetűek és Ióniából származnak; a tengertől távol laknak Ainos város közelében.

VI. I. Miután a fogadalmi ajándékokat leírtam, a versenylovak és az emberek szobrairól kell még megemlékezniem, akár versenyzők voltak, akár magánosok. Az olympiai győztesek közül nem mindenkinek emeltek szobrot, hanem még azok közül is, akik a versenyeken kiváló teljesítményt értek el, vagy akik valamely más tetteikkel tüntették ki magukat, némelyek nem kaptak szobrot. Művem természeténél fogva ezek megemlézését kénytelen vagyok elhagyni, mert hiszen az nem az olympiai győztesek névsorát tartalmazza, hanem az egyéb fogadalmi ajándékok mellett a szobrokról számol be. De még a felállított szobrokat sem fogom mind felsorolni, mert jól tudom, hogy milyen sokan voltak, akik a múltban nem testi erejükkel, hanem a szerencsés sorshúzás jóvoltából nyerték el a vadolajfa ágakból készített koszorút. Így tehát csak azokat említem meg, akik vagy kitűntették magukat, vagy szobraik jobbak, mint másokéi.

Héra templomától jobbra áll egy birkózó, Aischylos fia, Symmachos szobra; ő élisi születésű volt. . . . Kleogenés közvetlen közelében van Deinolochosnak, Pyrrhos fiának és Tróilosnak, Alkinus fiának a szobra. Ezek mindketten Élisben születtek, de győzelmeik nem voltak egyformák. Tróilos ugyanakkor, midőn versenybíró volt, győzött a kocsiversenyen is, egy alkalommal a kifejlett versenylovak, más alkalommal pedig a csikók versenyén. Győzelmeinek időpontja a 102. olympias [i. e. 372] volt. Ezt követően az élisiek törvénybe iktatták, hogy versenybírónak többé nem szabad részt vennie a lovasversenyeken. Tróilos szobrát Lysippos készítette.* Deniolochos anyja azt az

* A talapzat, rajta a felirattal, de a mesternév nélkül az ásatásokon előkerült (Olympia V. Nr. 166). Lysipposról l. II. 103—114. old.

álmot látta, hogy gyermekének, akit ölében tartott, koszorú van a fején. Ezért Deinolochost a versenyekre edzették, és győzött is a fiúk futóversenyén. Szobrát a sikyóni Kleón készítette.

... Olympiában Tróilos szobra közelében van egy márvány talapzat. A talapzaton egy kocsi a lovakkal, a kocsis, és magának Kyniskának a szobra áll, Apellas alkotása. A talapzaton Kyniskáról szóló felirat olvasható.* Kyniska mellett is spártaiak szobrai vannak, akik lovasversenyeken győztek; közülük Anaxandrost a kocsiversenyen hirdették ki győztesnek, de a felirat szövegéből megtudjuk, hogy atyái nagyatyja megelőzőleg már győzött a pentathlonban. A szobrász úgy ábrázolta őt, amint az istenekhez könyörög. Polyklés, aki a Polychalkos melléknevet kapta, szintén négylovas versenyen győzött; szobrán szalagot tart a jobb kezében. Mellette két gyermek van: az egyik a kocsi kerekét fogja, a másik pedig a szalagért nyúl. Polyklés, ahogy a szobor felirata elmondja, Pythóban, az Isthmoson és Nemeában is győzött lovaival.

2. Az egyik, pankrationban** résztvevő atléta szobrát Lysippos készítette. Ez az ember elsőként hódította el a győzelmet a pankrationban valamennyi Akarnania-beli s közelebbről stratosi atléta közül; egyébként Xenarkésnek [?] hívták és Philandridés fia volt. A spártaiak a perzsa betörés után mint lónevelők a legelsőek voltak egész Görögországban. Így azokon kívül, akiket már említettem, az akarnaniai atléta után a következő spártai lónevelők szobraikat állították fel: Xenarkés, Lykinos, Arkesilaos és fia, Lichas. Xenarkés több alkalommal győzött Delphoiban, Argosban és Korinthosban is. Lykinos csikókat vitt Olympiába, majd mikor az egyiket nem engedték versenyre, csikóit a teljeskorú mének ver-

* A felirat fennmaradt szövegét l. alább 224. old.

** L. 38. old.* jegyzet.

senyén futtatta és győzött velük.¹⁷ Ugyancsak ő két szobrot ajánlott fel Olympiában, az athéni Myrón alkotásait.*

...Lichas szobrához közel áll egy élisi jósnak, Thrasybulosnak, az Iamidák családjából származó Aineias fiának a szobra. Thrasybulos jósold a mantineaiaknak, amikor azok a spártaiak és királyuk, Agis, Eudamidas fia ellen harcoltak [i. e. 250 k.]. Erről majd részletesebben szólok Arkadia leírásában. A szobron pettyes gyík kúszik Thrasybulos jobb vállára, lábánál pedig egy kutya fekszik, amely nyilvánvalóan áldozati állat, mert ketté van hasítva, és kilátszik a mája.

...Thrasybulos szobra mellett áll az élisi Timosthenés, a fiúk futóversenyének győztese, továbbá a milétosi Antipatros, Kleinopatros fia: ő a fiúk ökölvívó versenyén diadalmaskodott. A syrakusaiak, akik áldozatot hoztak Dionysiosztól Olympiába, Antipatros atyját megvesztegetéssel rá akarták venni, hogy fiát jelentse ki syrakusainak, de ő semmibe sem vette a tyrannos ajándékait, kijelentette, hogy fia milétosi, és szobrára feliratta, hogy Milétosból származik, és az első Iónából, aki szobrot állított Olympiában. A szobrot Polykleitos készítette,** Timosthenés szobrát pedig a sikyóni Eutyichidés, Lysippos tanítványa. Ugyanez az Eutyichidés készítette az Orontés folyó partján lakó szíriaiak részére Tyché szobrát; ezt a szobrot a helyi lakosok igen nagy tiszteletben részesítik.***...

3. ...Oibótas szobrát a 80. olympias évében [i. e. 460] az achájok állították fel a delphoi-i Apollón parancsára. Csakhogy Oibótas a 6. olympiason

* L. róla II. 50—52. old.

** Az ifjabb, I. róla II. 81—82. old.

*** A nagyhírű szobor legszebb római másolatát a budapesti Szépművészeti Múzeum őrzi; az eredeti nem maradt fenn.

[i. e. 756] győzött a futóversenyen; hogyan harcolhatott akkor Oibótas Plataiai-nál a hellénekkal? A perzsák ugyanis tudvalevőleg a 75. olympias idején [i. e. 479] szenvedtek vereséget Plataiainál Mardonios parancsnoksága alatt. A magam részéről kötelességemnek tartottam elmondani, hogy mit állítanak a görögök, azt azonban nem, hogy mindent el is higgyek belőle.

... Dikón, Kallibrotos fia öt futóversenyt nyert meg Pythóban, hármát az isthmosi versenyeken, négyet Nemeában, egyet Olympiában a fiúk és kettőt a felnőttek versenyén [i. e. 390—80 k.]. Olympiában annyi szobrát állították fel, ahányszor győzött. Mikor a fiúk versenyét megnyerte, Kaulónia szülöttének hirdették ki, s valóban az is volt. Később pénzért syrakusainak vallotta magát.

... A patrasi acháj Cheilón két ízben győzött a férfiak birkózó versenyén Olympiában, egy ízben Delphoiban, négyszer az Isthmoson és háromszor a nemeai versenyeken. Az achájok szövetsége közköltésen temettette el, mert úgy esett, hogy a csatamezőn vesztette el életét. Erről tanúskodik számomra az Olympiában levő szobor felirata is:

Hatszor győztem a birkózásban Olympia, Pythó
s Nemea földjén, és négyszer az Isthmoson én,
patrasi Cheilón, Cheilón gyermeke, és az acháj nép
hősi halálom után díszesen eltemetett.

[K. G.]

Ennyit mond el a felirat. Ha azonban a szobrot készítő Lysippos korából kell következtetni arra, hogy milyen csatában eshetett el Cheilón, nyilván azt kell *gondolnom*, hogy vagy Chairóneiánál vonult hadba az egész acháj hadsereggel [i. e. 338-ban], vagy vitézsége és bátorsága folytán az achájok közül egyedül

harcolt Antipatros oldalán a makedónok ellen Thessaliában a lamiai ütközetben [i. e. 323-ban]¹⁸ ...

5. Egy magas talapzaton álló szobor Lysippos alkotása. Ez a szobor a legmagasabb férfit ábrázolja, kivéve az úgynevezett hērósokat*, vagy pedig olyan halandó embereket, akik a félistenek előtt éltek. De a napjainkban élő férfiak közül ez a férfi, Nikias fia, Pulydamas volt a legmagasabb. ... Mások is nyertek fényes győzelmeket a pankrationban, de Pulydamas a pankrationban nyert koszorúkon kívül más nagy tettek véghezvitelével is dicsekedhetett. Thraké hegyvidékén, az abdériaiak földjét átszelő Nestos folyó innenső partján más vadállatok mellett oroszlánok is tenyésznek. Ezek támadtak rá Xerxés hadaira, és elpusztították a teherszállító tevéket; egyébként is gyakran lehet látni őket az Olympos lábánál elterülő földeken. Az Olympos egyik lejtője Makedonia, a másik Thessalia és a Péneios folyó felé néz. Pulydamas az Olymposnak ezen az oldalán ölt meg egy oroszlánt, egy nagy és félelmes vadállatot, anélkül, hogy bármilyen fegyvert használt volna. Erre a merész cselekedetre az a becsvágy indította, hogy versenyre keljen Héraklés tetteivel, mert a mítosz szerint Héraklés is így ölte meg a nemeai oroszlánt.

Ezenfelül fennmaradt Pulydamas egy másik csodálatos teljesítményének az emlékezete is. Egy marhacsorda közé menve a legnagyobb és legvadabb bikát hátsó lábának patájánál fogva megragadta, s bár a bika toporzékolt és erőlködött, nem engedte el, míg végül is nagysokára minden erejét összeszedve, leszakított körmét Pulydamas keze között hagyva el tudott menekülni. Azt is beszélték róla, hogy feltartóztatott egy rohanó szekeret hajtó kocsist úgy, hogy a kocsit hátul fél kezével megragadta, és a kocsi-

* Haláluk után isteni tiszteletet nyert emberek.

hajtót lovaival együtt megállásra kényszerítette. Mikor Dareios, Artaxerxés fattyú fia, aki a perzsa nép segítségével megfosztotta a hatalomtól Sogdiost, Artaxerxés törvényes fiát, és magához ragadta a királyi hatalmat,* értesült Pulydamas tetteiről, érte küldött, és ajándékok ígéretével rábírta, hogy jelenjék meg előtte Susában. Ott az úgynevezett perzsa halhatatlanok közül egyszerre hármat párviadalra hívott ki, és egymaga mind a hármat megölte. Tettei közül némelyek domborműveken láthatók olympiai szobra talapzatán,¹⁹ [VI. tábla] míg másokat a szobron levő felirat sorol fel. Végül beteljesedett rajta is Homéros jóslata azokról, akik erejükkel dicsekszenek, és neki is saját testi ereje miatt kellett elvesznie. Egyszer ivótársaival együtt bement egy barlangba; éppen nyáridő volt, és balszerencsájük úgy hozta magával, hogy a barlang mennyezete repedezni kezdett. Nyilvánvaló volt, hogy nyomban rájuk szakad, és már nem sok ideig fog kitartani. A többiek, látva a bajt, ami következik, futva menekültek, Pulydamas azonban elhatározta, hogy ott marad, és felemelt kezével próbálta meg fenntartani a barlang beszakadó mennyezetét, azt képzelve, hogy a hegy sem bír majd fölébe kerekedni. Így érte utol ott a halál. ...

8. ... Az arkadiai Parrhasiából származó Damarchos ökölvívóról nem tudom elhinni, amit felelőtlen fecsegők állítanak róla — ez természetesen nem vonatkozik olympiai győzelmére —, hogy a Zeus Lykaiosnak [vagyis a Farkasisten Zeusnak] bemutatott áldozatnál emberből farkassá változott volna, majd hogy kilenc év eltelte után visszaváltozott volna emberré. Ezt nem állítják róla bizonyosan maguk az arkadiaiak sem, mert különben feljegyezték volna az

* II. Dareiosról van szó, aki i. e. 425—405 k. uralkodott.

olympiai szobrán olvasható feliraton, amely így hangzik:

Dinytas fia, Damarchos szentelte e szobrot,
Arkadiába való parrhasiái szülött.

[K. G.]

Eddig a felirat. A kyrénéi Eubótas pedig, akinek a libyai jósda megjövendölte, hogy győzni fog az olympiai futóversenyen, előre elkészíttette a szobrát, és a szobrot ugyanazon a napon állíttatta fel, amelyen győzelmét kihirdették [i. e. 408-ban]. ...

9. ... Gelón szekeréről nem tudok egyetérteni azokkal, akik előttem számoltak be róla. Szerintük ezt a szekeret az a Gelón ajánlotta volna fel fogadalmi ajándéku, aki Szicília tyrannosa volt. A rajta levő felirat szerint azonban a szekeret a gelai Gelón, Deinomenés fia ajánlotta fel, és ez a Gelón a 73. olympias idején [i. e. 488] aratott győzelmet. Gelón, Szicília tyrannosa viszont Syrakusait abban az évben kerítette hatalmába, amikor Hybrilidés volt Athén archónja,* vagyis a 72. olympias második esztendejében [i. e. 491], amikor a krotóni Tisikratés nyerte meg a futóversenyt. Nem kétséges tehát, hogy ha ő lett volna, syrakusainak és nem gelainak mondta volna magát.²⁰ Ez a Gelón tehát — úgy látszik — magánszemély volt és atyját ugyanúgy hívták, mint a tyrannosét, ő pedig azzal magával volt azonos nevű. A szekeret és Gelón szobrát az aiginai Glaukias készítette. ...

10. ... A héraiai Damaretos, valamint fia és unokája mind két-két győzelmet arattak Olympiában. Damaretos a 65. olympiason [i. e. 520] győzött — állítólag ekkor rendeztek először futóversenyt teljes

* Vezető tisztviselője.

fegyverzetben —, majd a következőn is. Szobrán a pajzsát úgy tartja, ahogyan most szokás a versenye-
ken, de fején sisak van, és lábpáncélt is visel. . .

Ikkosé után következik Pantarkésnek, Pheidias kedvencének a szobra, aki a fiúk birkózó versenyén győzött. Nyomban mellette van Kleosthenés, egy epidamnosi férfi kocsija. Ez Hageladas* műve és a mögött a Zeus-szobor mögött áll, amelyet a görögök a plataiai ütközet hadizsákmányából emeltek. Kleosthenés a 66. olympiason [i. e. 516] győzött, s lovainak szobrával együtt a saját maga és kocsisa szobrát is felállíttatta. A feliraton rajta van a lovak neve is: Phoinix és Korax, két oldalt pedig a hámnál levők, jobbról Knakias, balról Samos. A kocsin levő, elégiai verssorokba foglalt felirat így hangzik:

Kleosthenés, Pontis fia állított, Epidamnos
sarja, ki győzött Zeus szép kocsiversenyein.

[K. G.]

Kleosthenés volt az első görög lótulajdonos, aki szobrot állított magának Olympiában. A spártai Euagoras fogadalmi szobrán ugyanis csak kocsi van, Euagoras alakja nélkül, az athéni Miltiadés olympiai fogadalmi ajándékát pedig könyvem más részében fogom ismertetni. . . .

II. A fentebb felsoroltak mellett vannak az élisiek fogadalmi emlékművei, mégpedig Amyntas fia, Philippos, és Philippos fia, Nagy Sándor, továbbá Seleukos és Antigonos** szobrai; Antigonos gyalogosan, a többiek lóháton. . . .

12. A közelben van egy bronz kocsi, rajta egy férfi alak; a kocsi mindkét oldalán egy-egy versenyló áll és a lovakon ifjak ülnek. Ezt a szoborcsoportot Deino-

* L. róla II. 50. old.

** Nagy Sándor hadvezérei.

menés fia, Hierón olymipiai győzelmének [i. e. 468-ban] az emlékére állították. Hierón Syrakusai tyrannosa lett testvére, Gelón után [i. e. 478-ban]. Ezeket a fogadalmi szobrokat azonban nem Hierón küldte, hanem fia, Deinomenés ajánlotta fel az istennek.* A kocsit az aiginai Onatas, a kocsi két oldalán álló lovakat és a rajta ülő fiúkat Kalamis készítette. . . .

13. A krotóni Astylos szobrát Pythagoras készítette.** Astylos három egymás után következő olymipiason [i. e. 480 k.] győzött a versenyfutásban, abban is, amelyben egyszer, s abban is, amelyben kétszer kell megfutni a pályát. Mikor azonban Hierón kedvéért a két utolsó alkalommal syrakusainak jelentette ki magát, a krotóniak házát börtönné nyilvánították, a Héra Lakinia templománál levő szobrát pedig ledöntötték talapzatáról.

Van egy sztélé*** Olympiában, amely a spártai Chionis győzelmeit sorolja fel [i. e. 668—660]. Együgyű azonban, aki azt állítja, hogy ezt a sztélé Chionis saját maga állíttatta fel, és nem a spártai állam. Amint a sztélé felirata állítja, a teljes fegyverzetben levők futóversenyeit ekkor még nem rendezték meg; de hogyan tudta Chionis, hogy az élisiek a jövőben ezt is beiktatják majd a versenyszámok közé? Még nagyobb együgyűséget árulnak el azok, akik azt állítják, hogy a sztélé közelében álló szobor — az athéni Myrón műve — Chionis képmása. . . .

A korinthosi Pheidólas versenykancáját, amint a korinthosiak feljegyezték, Aurának [vagyis Szellőnek] hívták. Aura a verseny kezdetén ledobta magáról lovasát, de azért szabályosan tovább futott; megkerülte a céloszlopot; mikor a kürt szavát hallotta, gyorsította futása ütemét; elsőnek ért a versenybírák elé, s ott,

* Felirataikat I. II. 235. old.

** L. róla II. 46—47. old.

*** Oszlop vagy tábla, gyakran domborműves díszítéssel.

tudva, hogy győzött, megállt. Az élisiek Pheidólast győztesnek hirdették ki, és engedélyt adtak neki, hogy a kanca szobrát felállíthassa. Pheidólas fiai is győztek a lovagló versenyen [i. e. 508-ban], és a ló ábrázolása ott van a sztélén, amelyen a következő felirat olvasható:

Kétszer győzött itt a sebes Lykos, Isthmoson
egyszer,
s szerzett Pheidólas sarjainak koszorút.

[K. G.]

... 14. ... Milónnak, Diotimos fiának a szobrát az ugyancsak krotóni Dameas készítette;* Milón hat-szor aratott Olympiában győzelmet a birkózásban, ezek közül egyet a gyermekek között, Delphoiban pedig hatszor a férfiak, s ott is egyszer a gyermekek versenyén. ... Azt is beszélik, hogy Milón maga vitte szobrát az Altisba, s róla szól a történet a gránátalmával és a diszkossal is. A gránátalmát úgy tartotta a kezében, hogy senki sem tudta elvenni tőle, bárhogy is erőlködött, ő maga azonban nem sértette meg szorításával; egy zsirral bekent diszkoszon állva pedig mindenkit neveltség tárgyává tett, aki nekiment, és le akarta taszítani a diszkoszról. Csinált még más ilyenféle mutatványokat is: egy húrt kötött a homlokára, mintha szalag vagy koszorú lett volna; ezután visszatartotta ajkai közt a lélegzetét, és így vérrel töltve meg fejében az ereket, ezeknek erejével szakította el a húrt. Azt is mondják, hogy jobb karjának a válltól könyökig érő részét oldalához szorította, könyöktől pedig egyenesen kinyújtotta, s ujjai közül a hüvelykujját felfelé fordította, a többi pedig sorban egymáson feküdt; s bárhogy erőlködtek is, még az alul levő legkisebb ujjat sem tudták megmozdítani.²¹

* A szobor feliratáról l. alább 223. old.

Úgy beszélnek, hogy állatok pusztították el; egyszer Krotón környékén száraz fát talált, amelyet beledugott ékek feszítettek szét. Milón elbizakodottságában a fa hasadékába tette a kezét, mire az ékek kicsúsztak belőle, s Milón, akit a fa fogva tartott, a farkasok zsákmánya lett.²² ...

Pyrrhos szobra mellett egy apró termetű férfi domborműves ábrázolása van fuvolákkal egy sztélén. Ez a férfi nyerte meg a pythói versenyeket az argosi Sakadas után; Sakadas megnyerte az amphiktyónok által rendezett versenyt, amikor még a győztesek nem kaptak koszorút, majd később kétszer is győzött úgy, hogy megkoszorúzták. De a következő hat pythói versenyen egymás után a sikyóni Pythokritos győzött [i. e. VI. sz. közepe]; ő volt az egyetlen fuvolajátékos, aki győztes lett. Tudjuk róla azt is, hogy az olympiai játékokon a pentathlon versenyeket kísérte fuvolával. Ezekért az érdemeiért állították Pythokritosnak az olympiai sztélét, a következő felirattal:

A fuvolás Pythokritos,
a Kallinikos sarja emlékműve ez.

... Az aitóliai szövetség állította fel Kylón szobrát, aki az élisieket megszabadította Aristotimos tyranniától [i. e. 272]. A boiótiai Thérón készítette a messénéi Gorgos, Euklétos fia szobrát; ez a pentathlonban győzött. Az ugyancsak messénéi Damaretos a fiúk ökölvívó versenyén győzött; szobra az athéni Silanión műve.* ... Az élisi Aischinés két alkalommal győzött a pentathlonban, és szobrainak száma is kettő ...

15. ... Az élisi Pantarkés szobrán olvasható felirat szerint a szobrot az achájok állították, mert ő kötötte meg a békét köztük és az élisiek között; ugyanakkor

* L. róla II. 101—102. old.

elérte azt is, hogy szabadon engedjék a mindkét fél által ejtett hadifoglyokat. Ugyanez a Pantarkés győzött a lovasversenyen, s ennek emlékét egy másik szobra őrzi Olympiában. Az aitolok állították fel az élisi Olidas szobrát, az élisi Charinosét pedig annak emlékére emelték, hogy győzött a kétszeres pályán és a fegyverzetben tartott futóversenyen is. Mellette a chiosi Agelés szobra áll, aki a fiúk ökölvívó versenyén győzött; a szobrász a sardeisi Theomnéstos. . . . Van azután szobra Agésilaos fiának, Archidamosnak is, továbbá egy vadászt ábrázoló szobor. . . . Eutelidasnak is van egy nagyon régi szobra; a talapzaton levő feliratot az idő egészen elkoptatta. . . .

16. . . . Itt van a spártai Polypeithés nem nagy méretű kocsija, és ugyanazon az oszlopon Polypeithés atyjának, Kallitelésnek, a birkózónak a szobra. Polypeithés lovaival, Kallitelés pedig a birkózó versenyen győzött. Magános élisi polgárok szobrai is állnak itt, így Lamposé, Arniskos fiáé és [. . .]é, Aristarchos fiáé; ezeket a psóphisiak állították nekik, akár mert városuk vendégbarátai voltak, akár más jó szolgálatukért.

17. Ezek a legjelentősebb látnivalók, ha valaki az általam ajánlott útvonalon megy át az Altison. De ha valaki jobbra megy a Leónidaiontól a nagy oltár irányába, a következő említésre méltó dolgokat látja. Ott van a tenedosi Démokratés szobra, aki megnyerte a férfiak birkózó versenyét [i. e. III. sz. első fele], és az élisi Krianniosé, aki a fegyveresek futóversenyén győzött. Démokratés szobrát a milétosi Dionysiklés, Krianniosét a makedón Lykos készítette. . . . Van szobra a kolophóni Hermésianaxnak, Agoneus fiának és Eikasiosnak, Lykinos fiának, úgyszintén Hermésianax leányának is; mindkettő a fiúk birkózó versenyén győzött. Hermésianaxnak az a megtiszteltetés jutott, hogy szobrát a kolophóniak közössége állította fel. . . .

A kevésbé kiváló fogadalmi ajándékok közé vegyül-

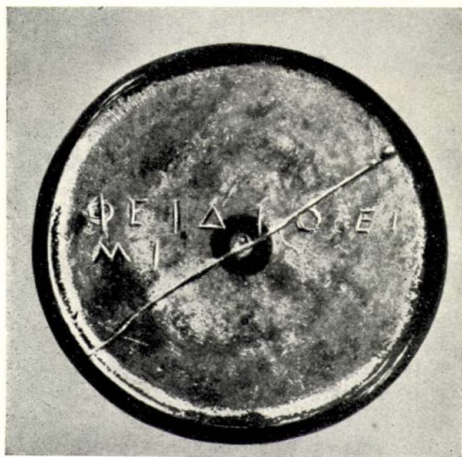
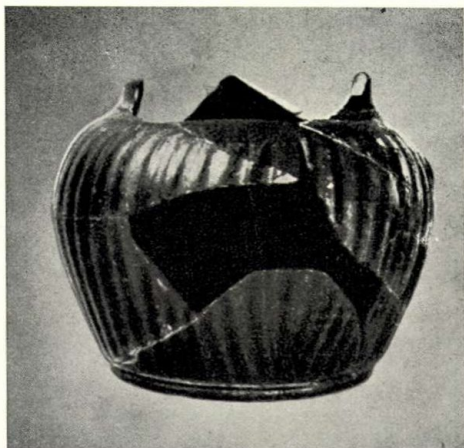
ve találjuk a fiúk birkózó versenyén győztes élisi Alexinikos szobrát, a sikyóni Kantharos alkotását, valamint a Leontinói-beli Gorgiasét; Gorgias szobrát, mint saját maga mondja el, Eumolpos állíttatta fel Olympiában [i. e. IV. sz. eleje], aki Déikratés unokája volt — azé, aki Gorgias nővérét vette feleségül.* Gorgias Charmantidés fia volt, és állítólag ő elevenítette fel először a szónoklat tudományát, amelyet az emberek elhanyagoltak, és már csaknem teljesen elfelejtettek. . . .

18. A kyrénéi Kratisthenés kocsijának bronz szobrán saját maga is rajta áll Niké társaságában. Ebből nyilvánvaló, hogy lovasversenyen győzelmet aratott [i. e. V. sz. közepe]. Mint mondják, Kratisthenés Mnaseas, a futó fia volt, akit a görögök a „libyai” melléknévvel illettek. Olympiában állított szobrai a rhégioni Pythagoras művei.**

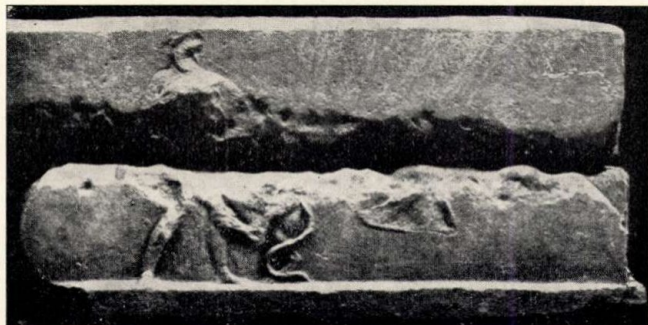
Itt találtam Anaximenés szobrát is, aki mint történetíró megírta Görögország régi történetét, valamint Amyntas fia, Philippos, úgyszintén Nagy Sándor tetteit is. Olympiai szobrát a lampsakosiak állították fel tiszteletére. Anaximenés a következőkkel tette a nevét emlékezetessé. Philippos fia, Nagy Sándor nem volt szelíd, sőt nagyon is szenvedélyes természetű uralkodó volt, de Anaximenésnek sikerült őt ilyenképpen rászedni: a lampsakosiak a perzsa király pártjára álltak; Nagy Sándor emiatt éktelen dühre gejjedt ellenük, és megfenyegette őket, hogy kegyetlenül elbánik velük, még ha volt is rá okuk, hogy odapártoljanak. Mivel így asszonyaik, gyermekeik és hazájuk sorsa volt a tét, Anaximenést küldték el, hogy járjon közben az érdekükben; ő ugyanis jól ismerte Nagy Sándort, sőt korábban már Philippos királyt is. Anaximenés fel is kereste Nagy Sándort, de az, amikor

* A szobor talapzata a felirattal előkerült az ásatásokon; l. alább 206—207. old.

** L. II. 46. old.

*Pheidias ivócsészéje, alján nevének feliratával, olympiai műhelyéből.
I. e. V. sz. 3. negyede.*

Domborművek Pulydamas olympiai szobrának talapzatán (főnt és lent: az oroszlánharc; középen: a három perzsa „halhatatlan” legyőzése Dareios előtt). I. e. IV. sz. 3. negyede.

megtudta, miért megy hozzá, azt mondják, megeskü-
dött a görögök isteneire, nevükön nevezve őket, hogy
az ellenkezőjét teszi annak, amit majd Anaximenés
kér tőle. Erre Anaximenés így szólt hozzá: „Add meg
azt a kegyet nekem, ó király, hogy vedd szolgaságba
a lamsakosiaiak asszonyait és gyermekeit, töröld el
városukat a föld színéről, és emésztess el tűzzel
isteneik templomait.” Így szólt Anaximenés Nagy
Sándornak, az pedig tehetetlen volt ezzel a fogással
szemben, és mert esküje kötötte, kénytelen-kelletlen
megbocsátott a lamsakosiaknak. . . .

Az első két atléta, akinek szobrot állítottak Olym-
piában, az aiginai Praxidamas és az opusi Rhéxibios
volt; az előbbi az ökölvívásban győzött az 59. olympia-
son [i. e. 544], az utóbbi a pankratiastákat győzte
le a 61. olympiason [i. e. 536]. Fából faragott szobruk
Oinomaos oszlopa közelében áll; Rhéxibiosé fügefából,
az aiginai atlétáé pedig ciprusfából készült, és ez az
utóbbi kevésbé korhadtt, mint a másik.

19. A Héraiontól északra van egy póros-kőből épült
terasz-szerű emelkedés az Altison belül; emögött húzó-
dik a Kronion-domb. Ezen a teraszon épültek a kin-
csesházak,²³ hasonlóan azokhoz, amelyeket egyes
görög városok Delphoiban Apollónnak emeltek.*
Olympiában van a sikyóniaknak egy állítólagos kin-
csesháza, amelyet Sikyón tyrannosa, Myrón építtetett
annak az emlékére, hogy győzött a kocsiversenyen a
33. olympiason [i. e. 648].** A kincsházában két
kamrát építtetett, az egyiket dór, a másikat ión
stílusban. Ezek, amint láttam, bronzból készültek, de
hogy a bronz tartéssosi-e, ahogy az élisiek állítják,
nem tudtam megállapítani. . . . A kisebbik kamrán levő
felirat szerint a felhasznált bronz súlya ötszáz talanton

* A kincsházakról l. alább 177. old.

** A kincsházának az ásatásokon feltárt maradványai az V. sz.
elejéről származnak.

[kb. 13 tonna], és az épületet Myrón és a sikyóni nép emeltette. Ebben a kincsházban van három diszkosz, amelyeket a pentathlon-versenyeken használtak; azonkívül egy bronzveretű pajzs, amelynek belső felét festmények díszítik. Ugyanott van egy sisak és egy lábvért pár is. A fegyvereken levő felirat szerint ezeket a myanok ajánlották fel Zeusnak hadizsákmányuk zsengejéből.²⁴ Különböző nézetek vannak arra vonatkozólag, hogy kik ezek a myanok. . . . A pajzson levő felirat betűi a régiségtől kissé elmosódtak. . . .

Vannak itt más, említésre méltó fogadalmi ajándékok is; így Pelops kardja aranyművű markolattal, és egy elefántcsont „Amaltheia-bőségszaru”, amelyet Miltiadés, Kimón fia ajánlott fel; családjából ő uralkodott először a thrák Cherronésoson.²⁵ Az ivókürtön régi attikai írással a következő felirat olvasható:

Cherronésos emelt fogadalmul olymposi Zeusnak,
hogy megvívta Arátost Miltiadésszal az élen.

Itt van Apollón puszpángfából faragott képmása is. A szobor fejét aranylemezzel vonták be, és a rajta levő felirat azt állítja, hogy a Zephyrion hegyfoknál lakó lokrisiak ajánlották fel, s a krotóni Patroklés, Katillos fia készítette.

A sikyóniaké mellett van a karthágóiak kincsháza; Pothaios, Antiphilos és Megaklés alkotása. Ebben a következő fogadalmi ajándékokat találjuk: Zeus nagyméretű szobrát, továbbá három vászomból készült mellvértet, Gelón és a syrakusaiak ajándékát; ezt azután ajánlották fel, hogy a föníciaiakat tengeri vagy szárazföldi ütközetben legyőzték.

A harmadik és negyedik kincsházat az epidamnosiak állították. Ott áll az égboltozatot vállán hordó Atlas, Héraklés, a Hesperidák almafája és a fára tekeredett kígyó. Mindez cédrusfából készült és Hégy-

lios fia, Theoklés alkotása.* Az égboltozaton levő felirat szerint a művész fiával együtt készítette. A Hesperidák — ezeket elvitték innen az élisiek — az én időmben a Héraionban voltak. A kincsházát Pyrrhos és két fia, Lakratés és Hermón készítette az epidamnosiak megrendelésére.

Sybaris lakosai is építettek kincsházat a byzantioniaké mellett.** ... A sybarisiaké mellett van a libyai Kyréné kincsháza.*** Ebben római császárok szobrai állnak. A szicíliai Selinust a karthágóiak háborúban pusztították el [i. e. 409], de még mielőtt városukat ez a szerencsétlenség sújtotta, a selinusiak kincsházat emeltek Olympiában, és azt Zeusnak szentelték. Ebben van egy Dionysos-szobor, elefántcsontból készült arccal, lábbal és kézzel.

A metapontioniaknak a selinusiaké szomszédságában levő kincsházában áll egy Endymión-szobor. A szobor, a ruházat kivételével, szintén elefántcsontból készült. Nem tudom, hogyan pusztult el Metapontion, de ma már nincs belőle más, csak a színház és a várost körülvevő falak. Az Attikával szomszédos megaraiak is emeltek kincsházat, ahol fogadalmi ajándéku arannyal berakott cédrusfa szobrokat helyeztek el. A szobrok Héraklés harcát ábrázolják Achelóossal; ott van Zeus, Déianeira, Achelóos [tolyamisten] és Héraklés, továbbá Arés, aki Achelóost segíti. Volt egy Athéna-szobor is, amint Héraklés oldalán harcolt, de ez most a Héraionban van a Hesperidák mellett. A kincsház homlokzatának szobrai a gigászok és az istenek harcát ábrázolják. Az oromzat fölött egy pajzs van, amelyen az olvasható, hogy a megaraiak a korinthosiaktól szerzett hadizsákmányból építették a kincsházat... Mint mondják, az argosiak is segí-

* L. fent 49. old.

** Sybaris 510-ben pusztult el, a kincsház tehát ennél korábbi.

*** Az i. e. VI. sz. elején épült.

tették a megaraiakat a Korinthos elleni hadjáratban. A megaraiak az olympiai kincsházát a hadjáratnál [sok] évvel később építették, de a fogadalmi ajándékok nyilván régebbi időből valók, hiszen azokat a spártai Dontas, Dipoinos és Skyllis tanítványa készítette.* A legutolsó kincsházát — már közvetlenül a stadion mellett — a rajta levő felirat szerint a benne levő szobrokkal együtt a gelaiak állították. A szobrok már nincsenek ott.**

20. A Kronion-domb, mint az imént említettem, a terasz és a rajta levő kincsház fölött emelkedik. A hegy csúcsán a Basilai néven ismert papok a tavaszi napéjegyenlőség idején, az élisieknél Elaphionnak nevezett hónapban mutatnak be áldozatot Kronosnak. A Kronion-hegy tövében észak felé a kincsházák és a hegy között van Eileithya*** szentélye; ebben az élisiek egyik helyi istenségét, Sósipolist [vagyis a Városmentőt] tisztelik. Eileithyiat az „Olymposi” melléknévvel illetik, és évről évre papnőt választanak az istennőnek. Az az idős papnő, aki Sósipolis szolgálatában áll, az élisiek törvényei által megszabott módon szent életet él. Sajátkezűleg fürdeti az istent,**** és mézzel sültt árpakalácsot tesz elé. A templom elülső részében — ugyanis két részből áll — van Eileithya oltára, és ide bemehetnek az emberek. Sósipolist a templom belsejében tisztelik, de szentélyébe az istennek szolgáló papnőn kívül senki nem léphet be; öneki is, mikor a szentélybe belép, arcát és fejét fátyollal kell beburkolnia. A fiatal leányok és asszonyok közben Eileithya szentélyében tartózkodnak, és himnuszokat énekelnek, mindenfajta füstölőszereket égetve az istennőnek; bort azonban nem szokás utána italáldozatul kiönteni. ...

* L. Dipoinos és Skyllis iskolájáról fent 49. és II. 29. old.

** Ez a kincsház a VI. sz. második negyedében épült.

*** A szülő anyákat segítő istennő.

**** Ti. a szobrát.

Eileithyia szentélyének közelében az Égi Aphrodité templomának romjai állnak, s ott is áldozatot mutatnak be az oltáron. Az Altison belül, a felvonulási kapunál van az úgynevezett Hippodameion, egy hozzávetőleg egy *plethron* [876 m²] nagyságú, körülkerített terület. Ide évenként egyszer léphetnek be az asszonyok, s áldozattal és más módon is tisztelik Hippodameiát. Azt mondják, hogy Hippodameia az argolisi Mideába távozott, mert Pelops elsősorban őreá haragudott Chrysippos halála miatt.²⁶ Később azonban, mint az élisiek beszélik, egy jóslatnak engedelmeskedve ők maguk hozták vissza Olympiába Hippodameia maradványait.

Annak a szoborsornak a végén, amelyet az atlétákra kirótt büntetésekből emeltek, van a fedettnek nevezett bejárat. Ezen át lépnek be a versenybírák és a versenyzők a stadionba. A stadion maga földéptmény, és ülőhelyek vannak rajta a versenyek rendezőinek. A versenybírákkal szemközt van egy oltár fehér márványból. Ezen az oltáron ülve nézi végig az olympiai játékokat egy asszony: Démétér Chamyné papnője; ezt a tisztséget az élisiek időről időre más és más papnőre ruházzák. Mint az élisiek mondják, a stadion végénél van Endymión sírja; itt van a futóverseny résztvevőinek indulási helye. . . . Túlmenve a stadionon, ott, ahol a versenybírák ülőhelyei vannak, a lóversenyek terére és a lovak indulási helyére érkezőnk. Az indítási hely nagyjából hajóorr alakú, és csúcsával a lóversenypálya felé fordul. Ott, ahol a hajóorr Agnaptos oszlopcsarnokához ér, kiszélesedik, csúcsának végében pedig egy rúdon bronz delfinek szobra áll. Az indítóhely két oldala több mint négyszáz láb [kb. 120 m] hosszú; itt kamrák épültek, amelyeket sorshúzással osztanak ki a lóverseny résztvevői között. . . .

A lóversenypálya két oldala közül az egyik hosszabb-

ra nyúlik a másiknál, s ezen a hosszabb, földből felhányt oldalon áll a földsánc átjárási helyénél az úgynevezett Taraxippos, vagyis a lovak réme. Kerek oltár alakja van, s amikor a lovak elfutnak mellette, minden látható ok nélkül ennél a pontnál megbokrosodnak, amiből zavar keletkezik, a kocsik gyakran összetörnek, és a kocsihajtók megsebesülnek. Ezért a kocsihajtók áldozatot mutatnak be és könyörögnek Taraxipposhoz, hogy legyen kegyes hozzájuk. A Taraxippos magyarázatára vonatkozólag nincs egyetértés a hellének között. . . . Az egyik forduló-oszlopon Hippodameia bronzszobra áll, szalaggal a kezében, amelyet Pelops homlokára készül kötni győzelméért.

21. A lóversenytér másik oldala nem földsánc, hanem alacsony domboldal. Ennek a lábánál épült a Chamynének nevezett Démétér szentélye. Némelyek úgy vélik, hogy ez ősrégi elnevezés: ugyanis itt vált szét a föld,* és fogadta be mélyébe Hadés kocsiját, majd ugyancsak itt zárult be** mögötte. Mások vélekedése szerint Chamynos pisai férfiú volt, s ellenlábasa Pantaleónnak, Omphalión fiának, aki Pisa tyrannosa volt [i. e. VII. sz.], és felkelést tervezett Élis ellen. Mint mondják, Pantaleón ölte meg, s Chamynos vagyonából épült fel Démétér szentélye. Koré és Démétér régi szobra helyett Héródés Attikos [i. sz. II. sz.] újat állíttatott fel pentelái márványból.

Az Olympiában levő *gymnasion*ban a pentathlon résztvevői és a futók szokták edző gyakorlataikat tartani. Van ott szabad ég alatt egy köemelvény, rajta eredetileg az arkadiaiak felett aratott győzelem emlékére emelt diadaloszlop állt. A *gymnasion* bejáratától balra egy másik, kisebb elkerített hely is van; ez a birkózó atléták *palaistrája* [vagyis gyakorlólhelye]. Közvetlenül a *gymnasion* keleti oszlopcsarnokának

* Görögül: *chanein*.

** Görögül: *myein*.

falánál az atléták délnyugati és nyugati irányba néző lakóhelyei vannak.

A Kladeos tulsó partján van Oinomaos sírja, egy kővel bekerített, földből emelt halom. A sír fölött épületromok láthatók; állítólag itt volt Oinomaos lovainak istállója.

(Pausanias, V. 10—VI. 21; M. E.)

HÍRES GÖRÖG TEMPLOMOK

A következőkben néhány olyan híres görög templom ókori leírása áll, amelyet az ásatások újra feltártak. Az ide sorolható athéni templomokról Athén leírásában (alább 135—170. old.), az ephesosi Artemis-templomról alább a 184—185. oldalon, a delphoi kincsházakról a 177. oldalon lesz szó.

A samosi Héraion

A samosi Héraion volt az egyik legrégebb és legnagyobb görög szentély. A többször újjáépített templomnak már i. e. VIII. századi formáját is rekonstruálni lehet a német ásatások eredményei nyomán.²⁷ A templom kultusz-szobrairól l. alább a 124—125. oldalon, a templomban felhalmozott műkincsekről: II. 230. old.

Hérának Samosban levő templomát némelyek állítása szerint az Argonauták alapították, s a szobrot is ők hozták magukkal Argosból. A samosiak azonban úgy hiszik, hogy az istennő a szigeten született az Imbrasos folyó partján, az alatt a fűzfa alatt, amely még az én időmben is Héra szentélyében nőtt. Hogy a templom ősrégi, azt elsősorban a szobor árulja el, mert az aiginai Smilisnek, Eukleidés fiának az alko-

tása. Smilis Daidalos kortársa volt, de annál sokkal kevésbé híres művész.*

(Pausanias, VII. 4; M. E.)

*A delphoi-i Apollón-templom
domborműves díszei*

Az Alkmeónidák athéni családja által épített templom metopé-domborműveinek ez az Euripidéstől származó szemtanú-leírása egyedülálló a görög tragédia-irodalomban. A templom építésének történetéről l. alább 175—176. old.²⁸

[Szín: Az Apollón-templom előtt Delphoiban. Kreusa szolgálóinak kara a templomot bámulja, s közben énekel:]

1. félkar: No nézd itt e képeket:
a lernai hydra, Héraklés
lenyakazza arany kaszával.
No nézd csak, szívem, nézd.

2. félkar: Látom; és lobogó fáklyával
áll egy másik az oldalán,
az talán, akiről mesélni
annyit szoktunk, szöve-fonva,
a pajzshordó hős Iolaos,
aki Zeus fiával együtt
annyi küzdelemre szállt.

1. félkar: No nézzed csak ezt is:
szárnyas lovon ül, s a hármas
testü, lángot okádó
szörnyeteget leszúrja.**

* Hóra-szobrai Olympiában: fent 49. old.

** Tehát Bellerophonés és a Chimaira küzdelme.

2. félkar: Mindenfelé jártatom a szememet:
nézd csak a kőfalakon
a gigászi tusákat.*

1. félkar: Látjuk, kedveseink, mi is.

2. félkar: Látod-e őt, aki Enkeladosra
lenditi épp gorgós paizsát?

1. félkar: Látom, az én hős Pallasom az!

2. félkar: Hát a messzelövő Zeus
kezében a kettős lángu
villám tönkreverő tüzét?

1. félkar: Látom, amint izzó heve
megemészti a büszke Mimast.

2. félkar: És egy másikat a Föld sarjai között
Bromios** öl meg éppen
nem harcra termett thyrsosával.

(Euripidés, Ión, 190—218; Cs. J.)

„Bathyklés trónszéke”

A Spárta melletti Amyklaiban az 1904—1925 között végzett ásatások során a „trónszék” maradványai is előkerültek.²⁹ Mint a rekonstrukcióból (10. kép.) látható, tulajdonképpen oltárkörzet volt. A kultuszszoborból és a „trónszék” szobordíszreiből semmi nem maradt fenn, de az építészeti töredékek alapján Bathyklés művének keletkezése a VI. sz. végére tehető. A domborművek témái és a sokféle mítosz egymás mellé halmozása is az archaikus korra mutat.

* Az istenek és gigászok harcát.

** Dionysos.